

Posesja zlokalizowana między zbiegiem dawnych ul. Mazowieckiej i Wesolej powstała dopiero w okresie międzywojennym i została wydzielona z większego majątku, oznaczonego po 1919 r. adresem ul. Mazowiecka 33. Jej pierwszą właścicielką była Frejda Lewin, która nabyła nieruchomość wraz z mężem Zuską na podstawie aktu nadawczego z 1903 r., wydanego przez grodzieńskiego notariusza Oskara Frisza. Należała ona uprzednio do Wileńskiego Banku Ziemskiego, który przejął za niespłacanie długu majątek należący do Dawida Mulera i Mordchela Efrona (majątek wszedł w zastaw banku na podstawie świadectwa zastawnego z 29 października 1896 r.). Niestety, na temat obu posesjonatów nie udało się znaleźć żadnych informacji. W każdym razie w 1903 r. na placu nabytym przez Lewinów stały dwa drewniane parterowe domy z poddaszami, murowany parterowy dom z poddaszem i budynki gospodarcze¹.

W 1903 r. nieruchomość oszacowano na 2100 rubli, podczas gdy w 1910 r. była ona już warta 5625 rubli², zapewne więc między 1903 a 1910 r. Lewinowie sfinansowali budowę zachowanego do dziś piętrowego murowanego budynku fabrycznego. Był to jeden z droższych majątków przy ówczesnej ul. Flakertowskiej (dziś ul. Wesola). Zuska Lewin był właścicielem garbarni, którą prowadził w zbudowanym na kupionej posesji murowanym piętrowym budynku (dziś ul. Mazowiecka 33)³. Firma działała nadal w okresie międzywojennym (rejestracja w Sądzie Okręgowym w Białymstoku w 1924 r.⁴). W 1925 r. przedsiębiorstwo działało pod firmą „Garbarnia Z. Lewina w Białymstoku - dzierżawca Lejb Lewin”⁵. Założona w 1931 r. księga hipoteczna nieruchomości ustalała prawa własności na spadkobierców po zmarłej Frejdzie - Zuskę Lewina i jego dzieci: Szmula, Szolęma, Wolfa, Chanę, Lizę, Fejgę po mężu Zajęc i Sorę po mężu Nowik⁶.

Niedługo przed 1932 r. skrawek majątku Lewinów stał się własnością Kiwy Wałacha, żonatego z Frajną. Nie udało się odnaleźć informacji na temat Kiwy (jego nazwisko było dość popularne w Białymstoku), trudno więc ustalić okoliczności pozyskania interesującej nas nieruchomości. Być może w tle ewentualnej transakcji były nieznanne koneksje między obiema rodzinami. W każdym razie wiadomo, że w 1932 r. Kiwa Wałach sprzedał żonie prawa własności do *nowo zbudowanego domu przy ul. Mazowieckiej 31/1*⁷. Na tej podstawie możemy stwierdzić, że zachowany do dziś charakterystyczny piętrowy dom został zbudowany niedługo przed tą datą. Potwierdza to informacja z 1952 r., że budynek wzniesiono w 1930 r.⁸, i data ta nie powinna budzić zastrzeżeń. Zarówno posesja, jak i dom został znaczony na planie z 1937 r. Pierwotnie pomieszczenia na parterze pełniły funkcję handlową, a wejście do nich znajdowało się w wąskiej elewacji frontowej.

Wałachowie pozostawali właścicielami nieruchomości do 1939 r. Nie został uszkodzony podczas II wojny światowej. W 1952 r. ogrodzona drewnianym płotem działka o powierzchni 140 m², na której stał opisywany dom znajdowała się wówczas w zasobach Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego. Drewniany dom opisywano jako wolnostojący, dwukondygnacyjny, narożny z 3-stron, niepodpiwniczony, kryty blachą. Obiekt posiadał ogrzewanie piecowe oraz instalacje wodociągowe, kanalizacyjne i elektryczne. W 1952 r. dom podzielony był na dwa lokalne mieszkalne. W latach 60. XX w. lokal handlowy przekształcono na mieszkanie (zaślepieno wówczas od wewnątrz drzwi wejściowe, a dawną toaletę zamieniono na spiżarkę)⁹. Do niedawna dom pełnił funkcje mieszkalne, od jakiegoś czasu jest pustostanem.

Ze względu na swoją unikatową architekturę budynek stanowi przedmiot zainteresowania ze strony miłośników przeszłości i zabytków Białegostoku. Pojawiały się dotychczas różne pomysły na jego zagospodarowanie lub uratowanie (m.in. przeniesienie do skansenu). Ostatecznie w 2021 r. Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków wpisał dom przy ul. Mazowieckiej 31/1 na listę zabytków województwa podlaskiego.

Wiesław Wróbel, 2021

¹ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 91, k. 404-408.

² APB, Urząd powiatowy białostocki ds. wymiaru podatku przemysłowego, sygn. 3, nr 2259.

³ Sprawocznij kalendar po gorodje Białostok na 1913 g., Białystok 1913, s. 235; Architektura ceglana w Białymstoku, oprac. I. Górska i in., Białystok 2019, s. 239.

⁴ „Dziennik Białostocki” 1924, nr 71.

⁵ „Dziennik Białostocki” 1925, nr 75.

⁶ „Białostocki Dziennik Wojewódzki” 1931, nr 9.

⁷ APB, Akta notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 38, nr 1929.

⁸ APB, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, sygn. 4024.

⁹ Dom, Karta ewidencyjna zabytków i budownictwa, oprac. A. Oleksicki, B. Tomecka, Białystok 2005.